

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

ВАКУЛА ІРИНА ЮРІЇВНА

УДК 343.236(477+438)

**СТАДІЇ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2019

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор
Бурдін Володимир Миколайович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
декан юридичного факультету

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Письменський Євген Олександрович,
Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін;

кандидат юридичних наук, доцент
Андрушко Андрій Васильович,
Ужгородський національний університет,
доцент кафедри кримінального права і процесу

Захист відбудеться « 19 » грудня 2019 року о 10.⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Автореферат розіслано « 18 » листопада 2019 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

І. В. Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Будь-яке явище чи подія відбувається поетапно. Не є винятком і таке соціально негативне явище, як злочин. Злочин завжди має етапи розвитку в часі, які у кримінально-правовій науці визначені як намір вчинити злочин, готування до злочину, замах на злочин та закінчений злочин.

Звісно, стадії вчинення злочину не завжди мають кримінально-правове значення, а лише за перерваної злочинної діяльності. В цьому випадку застосовуються законодавчі положення про стадії вчинення злочину. Значних здобутків у площині законодавчого врегулювання інституту стадій вчинення злочину досягли такі вітчизняні правники, як В. П. Тихий, П. С. Матишевський, В. М. Бурдін, О. О. Дудоров, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк, В. К. Грищук, В. О. Навроцький та інші.

У межах предмета дослідження потрібно назвати також польських науковців, які працювали над проблемами інституту стадій вчинення злочину. Це, зокрема, А. Цоль, В. Врубель, І. Кроль, Я. Маєвський, Я. Раглевський, К. Дашкевич, М. Брила, К. Бухала, Е. Кунзе, П. Кузьяк, А. Марек, М. Сіверський, А. Спотковський, М. Ковалевська, Л. Пастернак, М. Малечкій, О. Сітарж та інші.

Попри вагомій дослідженні та значний внесок у розвиток інституту стадій вчинення злочину, окреслена тема є досі актуальною. Науковці й надалі висвітлюють дискусійні питання, що стосуються готування до злочину, замаху на злочин, кримінальної відповідальності та призначення покарання за незакінчений злочин. У кримінально-правовій літературі немає спільної позиції щодо наявності стадій вчинення злочину в окремих видах злочинів (наприклад, у злочинах із подвійною формою вини, триваючих, усічених, двооб'єктних складах злочинів тощо). Нез'ясованими залишаються питання стосовно визначення категорій тяжкості та видів злочинів, за готування до яких належить передбачити кримінальну відповідальність, а також доцільності диференціації відповідальності за непридатний замах. І надалі зазнають критики положення чинного законодавства про зменшення розміру найбільш суворого виду покарання за готування до злочину та замах на злочин, призначення довічного позбавлення волі за окремі незакінчені посягання тощо. Проблема полягає також і в неоднакових підходах до кваліфікації незакінченого злочину у правозастосуванні. Наведене відтак засвідчує актуальність обраної теми дисертації.

У доктрині кримінального права України наразі немає комплексного порівняльно-правового дослідження інституту стадій вчинення злочину із законодавством європейських держав на монографічному чи дисертаційному рівні. Тимчасом для вирішення дискусійних питань доцільно зважити на європейський досвід та здійснити відповідний ґрунтовний порівняльно-правовий аналіз. Водночас констатуємо, що адаптація положень КК України до

норм європейського права, яке динамічно змінюється, потребує внесення постійних змін та доповнень до КК України. Відтак задля гармонізації кримінального законодавства відповідно до європейських стандартів, що відповідають міжнародним принципам, актуальним є порівняльно-правове дослідження кримінального права однієї з європейських держав, яка стрімко розвивається, а саме сусідньої до нас держави – Республіки Польща. Як засвідчує практика, обрана держава зробила значний поступ в економічному та правовому просторі. Польський досвід є важливим для України найперше тому, що, здійснюючи реформи, матимемо змогу використати кращі здобутки держав Європейського Союзу у правотворчій та правозастосовній діяльності.

Зважаючи на позитивний міжнародний досвід та попередні наукові досягнення, дослідження обраної теми потребує ґрунтовних наукових пошуків із метою вдосконалення правотворчої та правозастосовної діяльності. Це, своєю чергою, обумовлює необхідність порівняльно-правового аналізу теоретичних і законодавчих положень кримінального права України та Республіки Польща для з'ясування проблемних питань, що стосуються інституту стадій вчинення злочину, та напрацювання шляхів їх вирішення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ відповідно до наукових досліджень юридичного факультету в межах теми «Проблеми реформування правової системи України» (номер державної реєстрації 0112U007492).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дослідження – комплексне розв'язання проблемних питань кримінальної відповідальності інституту стадій вчинення злочину шляхом порівняльно-правового аналізу основних теоретичних та законодавчих положень кримінального права України та Республіки Польща.

Реалізація мети передбачає вирішення таких *задач*:

- окреслити становлення і розвиток інституту стадій вчинення злочину в науці кримінального права та кримінального законодавства України та Республіки Польща;
- здійснити аналіз стану дослідження інституту стадій вчинення злочину в науці кримінального права України та Республіки Польща;
- визначити обсяг та зміст поняття стадій вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща;
- здійснити порівняльну характеристику стадії готування до злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща;
- здійснити порівняльну характеристику стадії замаху на злочин за кримінальним правом України та Республіки Польща;
- розглянути стадію закінченого злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща;

– на основі наукових положень, чинного кримінального законодавства та судової практики України та Республіки Польща сформулювати пропозиції для вдосконалення та розвитку науки кримінального права України, кримінального законодавства та практики його застосування щодо стадії готування до злочину;

– на основі наукових положень, чинного кримінального законодавства та судової практики України та Республіки Польща сформулювати пропозиції для вдосконалення та розвитку науки кримінального права України, кримінального законодавства та практики його застосування щодо стадії та замаху на злочин.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у межах кримінально-правового реагування при вчиненні особою готування до злочину, замаху на злочин та закінченого злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща.

Предмет дослідження – стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща у порівняльно-правовому аспекті.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять сучасні методи наукового пізнання, застосування яких обумовлене змістом і метою обраних задач. Базовим методом дисертації є *порівняльно-правовий* метод (для з'ясування особливостей регламентації законодавства про стадії вчинення злочину в Україні та Республіці Польща – усі розділи). Також використовувалися такі методи: *історичний* (у межах вивчення розвитку інституту стадій вчинення злочину в кримінальному законодавстві України та Республіки Польща – підрозділ 1.1); *системно-структурний* (з метою визначення співвідношення положень про інститут стадій вчинення злочину в КК України і КК Республіки Польща – розділи 1, 2); *формально-логічний* (під час тлумачення змісту понять «готування до злочину», «замах на злочин», «непридатний замах на злочин», «закінчений злочин» – розділи 1, 2); *узагальнення* (для формулювання висновків та пропозицій щодо удосконалення інституту стадій вчинення злочину в кримінальному законодавстві України – усі розділи).

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний кодекс Республіки Польща, а також чинне кримінальне законодавство окремих європейських держав.

Науково-теоретичною основою дослідження є праці українських та польських учених у галузі кримінального, кримінального процесуального права та кримінології.

Емпірична база дослідження представлена матеріалами судової практики стосовно готування до злочину та замаху на злочин, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень України (загалом проаналізовано 200 судових рішень). Охоплено також судову практику Республіки Польща щодо розгляду кримінальних проваджень, що стосуються готування до злочину, замаху на злочин та непридатного замаху на злочин.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним науковим порівняльно-правовим дослідженням стадій вчинення злочину за законодавством України та Республіки Польща, в якому сформульовано низку положень, висновків та пропозицій, які мають значення для науки кримінального права, правозастосовної практики й удосконалення законодавства. Зокрема:

вперше:

– у межах порівняльно-правового аспекту визначено критерії, на основі яких належить визначати злочини, за готування до яких має бути встановлена кримінальна відповідальність. Такими критеріями слід визнавати: об'єкт посягання, наближеність у діяннях до безпосереднього вчинення злочину, характер та ступінь суспільної небезпеки підготовчих діянь, наявність можливості відрізнити суспільно небезпечні діяння, що утворюють готування, від звичайних дій у повсякденному житті, визначення злочинів, які за описом диспозиції вже є готуванням до злочину (злочинів) в Особливій частині КК України;

– запропоновано визначити перелік тяжких та особливо тяжких злочинів, за готування до яких доцільно передбачати кримінальну відповідальність (ст.ст. 112, 113, 115, 146-1, 147, 149, 201, 201-1, 261, 262, 294, 305, 308, 348, 348-1, 349, 349-1, 379, 400, 410, 439, 441, 442, 443, 444, 446 Особливої частини КК України). До переліку належать посягання на життя, волю людини, окремі злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, злочини, готування до яких найчастіше зустрічається у правозастосуванні (контрабанда, окремі посягання на власність, заволодіння спеціальними предметами). Сформульовано нову редакцію ч. 2 ст. 14 Загальної частини КК України;

– зроблено висновок, що злочинні наслідки у вигляді загибелі однієї чи кількох осіб, інші тяжкі наслідки, за вчинення яких встановлено довічне позбавлення волі, не можуть настати при незакінченому посяганні, а тому такий вид покарання неспіврозмірний до вчиненого готування чи замаху на відповідні об'єкти кримінально-правової охорони. Відтак обґрунтовано недоцільність призначати покарання у виді довічного позбавлення волі за незакінчені злочини, визначені в ч. 4 ст. 68 КК України, та будь-які інші незакінчені злочини;

удосконалено:

– наукові позиції на основі порівняльного дослідження про визначення змісту та обсягу поняття стадій вчинення злочину. Пропоновано під стадіями вчинення злочину розуміти форми посягання, що охоплюють намір, готування, замах та закінчений злочин, які відрізняються між собою ступенем суспільної небезпечності, реалізацією злочинного наміру, моментом припинення та особливостями кримінальної відповідальності;

– положення про недоцільність закріплювати у КК України відповідальність за непридатний замах. Задекларували поняття непридатного замаху у випадках посягання на непридатний предмет (об'єкт) або з

використанням непридатних засобів, законодавець оминє увагою низку випадків вчинення посягань за наявності помилки винного в інших ознаках злочинного діяння (зокрема, помилки у способі вчинення злочину, суспільно небезпечних наслідках, розвитку причинового зв'язку, місці, часі тощо). Схвалено підхід, згідно з яким має відбуватися дослідження усіх обставин справи у кожному конкретному випадку, без встановлення законодавчих рамок, як запорука прийняття обґрунтованого й справедливого рішення суду;

– положення про безпідставність визначення стадії готування в окремих видах злочинів: тих, які через свою підвищену суспільну небезпечність вже утворюють спеціальні види готування; які передбачають дії, що є готуванням до інших видів злочинів, проте визначені як закінчені посягання; «деліктах створення небезпеки», які зазвичай характеризуються необережною формою вини та належать до злочинів середньої тяжкості; деяких злочинах, які передбачають дії, які неможливо відрізнити від побутових, нешкідливих дій; злочинах, в яких характерним є обстановка, а саме збіг певних подій, обставин, які мають кримінально-правове значення, і спланувати їх доволі складно;

– положення про те, що обов'язок суду зменшувати максимальний розмір найбільш суворого виду основного покарання за готування та замах на вчинення злочину невикористано обмежує дискреційні повноваження суду призначити в окремих випадках покарання за замах на рівні зі закінченим злочином, перешкоджає реалізації принципу справедливості та індивідуалізації покарання. Рекомендовано змінити чч. 1, 2 та 3 ст. 68 КК України шляхом вказівки на можливість призначити, залежно від конкретних обставин справи, зменшені розміри найбільш суворого виду покарання за готування до злочину та замах на злочин. Відтак запропоновано нову редакцію чч. 1, 2 та 3 ст. 68 КК України;

дістало подальший розвиток:

– положення про доцільність виокремлювати в теорії кримінального права України стадію наміру вчинення злочину, хоч і не кримінально карану, проте таку, яка передує у часі стадії готування та замаху і є тим підґрунтям, яке обумовлює протиправність дій особи та реалізується в таких стадіях;

– позиції науковців щодо виокремлення стадій вчинення злочину у посяганнях, щодо яких є дискусії (злочинах із подвійною формою вини, триваючих, усічених, «одномоментних», «двоетапних», вчинених при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, у стані сильного душевного хвилювання);

– наукові підходи про відсутність практичного значення у поділі замаху на закінчений та незакінчений у чч. 2 та 3 ст. 15 КК України, оскільки законодавець передбачає призначення покарання відповідно до ч. 3 ст. 68 КК України без вказівки на вид замаху. Підтримано позицію правників про

виключення частин 2 та 3 ст. 15 КК України, що сприятиме однаковому застосуванню кримінального законодавства при здійсненні кваліфікації та формулюванні обвинувачення в кожній окремій справі щодо незакінченого злочину.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у дисертації висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у:

– науково-дослідній роботі – для подальшого розроблення теоретичних та прикладних проблем інституту стадій вчинення злочину;

– правотворчій діяльності – як сформовані пропозиції щодо змін і доповнень чинного законодавства з метою його подальшого вдосконалення;

– практичній діяльності – під час застосування кримінального законодавства для вирішення питань кваліфікації незакінченого злочину, звільнення від кримінальної відповідальності й призначення покарання за незакінчені посягання;

– навчальному процесі – під час викладання кримінального права, у процесі підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників, методичних вказівок тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження оприлюднено та обговорено на таких науково-практичних заходах: XVI регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 8–9 лютого 2010 р.); XIX звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 7–8 лютого 2013 р.); VI Міжвузівській науково-практичній конференції студентів (курсантів), аспірантів та молодих учених «Протидія злочинності: теорія та практика» (м. Київ, 16 травня 2014 р.); звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.); звітній науковій конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Львів, 16 жовтня 2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 12 публікаціях, із яких шість – у фахових наукових виданнях України, одна – у науковому періодичному іноземному виданні (Республіка Польща), а також у тезах п'яти наукових доповідей.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами; вступу; трьох розділів, поділених на вісім підрозділів; висновків; списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 205 сторінок, із яких 169 – основний текст, 19 – список використаних джерел (215 найменувань), три додатки на шести сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, розкрито стан її наукового розроблення, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано положення і висновки, які становлять наукову новизну дисертації, наведено теоретичне і практичне значення одержаних результатів, зв'язок роботи із науковими планами та програмами, подано відомості про апробацію результатів роботи і публікації.

Розділ 1 **«Теоретико-методологічні засади дослідження стадій вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща»** складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Історія розвитку інституту стадій вчинення злочину за кримінальним законодавством України та Республіки Польща»* розкрито процес становлення та розвиток інституту стадій вчинення злочину за кримінальним законодавством обох держав. За хронологією здійснено порівняльно-правовий аналіз джерел кримінального права України та Республіки Польща. На основі сторичного екскурсу пам'ятками кримінального законодавства, що діяли на території України та Республіки Польща, окреслено певні особливості встановлення відповідальності за незакінчений злочин в обох державах. Одним із чинників, який зумовлював різний хід розвитку кримінально-правової науки, було геополітичне розташування цих держав. Другий чинник – різні джерела, на яких ґрунтувались нормативно-правові акти та основні пам'ятки права України та Польщі. Водночас в історії обох держав були періоди, коли на їхніх територіях діяло однакове законодавство, що суттєво вплинуло на розвиток чинного нині інституту стадій вчинення злочину.

У підрозділі 1.2 *«Стан дослідження інституту стадій вчинення злочину в науці кримінального права України та Республіки Польща»* проаналізовано праці українських та польських науковців, які досліджували проблематику інституту стадій вчинення злочину. Окреслено дискусійні питання та такі, які неоднозначно вирішуються науковцями щодо цієї тематики. Це, зокрема: встановлення кримінальної відповідальності за готування до злочину з конструюванням самостійної санкції; встановлення кримінальної відповідальності за готування до окремих злочинів та визначення відповідного переліку таких посягань у доктрині кримінального права України; доцільність виокремлення у КК України закінченого та незакінченого замаху на вчинення злочину; правове регулювання непридатного замаху на злочин; наявність стадій вчинення злочину в злочинах, вчинених при перевищенні меж необхідної оборони чи в стані сильного душевного хвилювання; можливість наявності стадії готування та замаху у так званих «деліктах створення небезпеки».

У підрозділі 1.3 *«Поняття стадій вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща»* висвітлено різні підходи до тлумачення стадій вчинення злочину в доктрині кримінального права України та Республіки Польща. У рамках аналізу змісту та обсягу поняття стадій вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща сформульовано власне визначення цього поняття.

Розділ 2 **«Порівняльний аналіз стадій вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща»** складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Порівняльний аналіз стадії готування до злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща»* розкрито ознаки стадії готування до злочину в кримінальному праві України та Республіки Польщі. Порівняльний аналіз стадії готування до злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща дав змогу визначити відмінні підходи до встановлення кримінальної відповідальності за готування до вчинення злочину в кримінальному законодавстві обох держав.

Простежено, що у доктрині кримінального права Республіки Польща виокремлюють різні види готування до злочину: повне готування, вибіркоче, приховані види готування (криптоготування) та псевдоготування. Деякі з названих видів мають аналоги у доктрині кримінального права України (усічені склади злочинів), які з огляду на їхню підвищену суспільну небезпечність законодавець визначає як закінчені посягання в КК України (ст. 109, ч. 1 ст. 255, ч. 1 ст. 260, ст. 257, ч. 1 ст. 258-1, ч. 1 ст. 258-3, ч. 1 ст. 258-4, ч. 1 ст. 258-5).

Охарактеризовано основні відмінності у тлумаченні окремих дій, які становлять готування до злочину в доктрині кримінального права обох держав, зокрема змови на вчинення злочину.

У підрозділі 2.2 *«Порівняльний аналіз стадії замаху на злочин за кримінальним правом України та Республіки Польща»* розкрито ознаки замаху на злочин та його види у кримінальному праві України та Республіки Польща.

Наведено різні підходи до класифікації замаху на злочин, які існують у доктрині кримінального права України та Республіки Польща. Проаналізовано доцільність поділу замаху на закінчений і незакінчений у КК України та особливості виокремлення непридатного замаху на законодавчому рівні у КК Республіки Польща. Визначено істотні видові ознаки непридатного замаху й охарактеризовано основні відмінності придатного і непридатного замаху. Закцентовано на особливостях призначення покарання за вчинення замаху на злочин у КК України та Республіки Польща.

У підрозділі 2.3 *«Порівняльний аналіз закінченого злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща»* розглянуто класифікацію

злочинів у законодавстві та доктрині кримінального права України і Республіки Польща. Окреслено особливості конструкції об'єктивної сторони деяких складів злочинів (із подвійною формою вини, триваючих, усічених, «двоетапних», «одномоментних», «деліктів створення небезпеки»), момент їх закінчення та можливість виокремлення стадій у зазначених посяганнях. Наведено власне бачення щодо можливості стадії замаху у злочинах, вчинених при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця (ст.ст. 118, 124 КК України), та вчинених у стані сильного душевного хвилювання (ст.ст. 116, 123 КК України).

Розділ 3 «Удосконалення інституту стадій вчинення злочину в кримінальному законодавстві України» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Удосконалення кримінального законодавства щодо кримінальної відповідальності за готування до злочину»* з'ясовано підходи щодо розміщення норм про готування до вчинення злочинів у юридичній літературі та зарубіжному кримінальному законодавстві. Сформовано перелік злочинів, за готування до яких не доцільно встановлювати відповідальність, та тих посягань, за які необхідно притягувати до відповідальності за готування.

До першої групи злочинів віднесено злочини, які утворюють спеціальні види готування з огляду на їхню підвищену суспільну небезпечність (усічені склади злочинів – ст.ст. 109, 111, 114 КК України); посягання, які, по суті, є готуванням до інших видів злочинів, проте визначені як закінчені посягання (приховані види готування – ст.ст. 255, 257, ч. 1 ст. 258, ч. 1 ст. 258-1, ч. 1 ст. 258-3, ч. 1 ст. 258-4, ч. 1 ст. 258-5, ст. 437, ч.1 ст. 447, ст.ст. 358, 199 КК України); делікти створення небезпеки, які здебільшого характеризуються необережною формою вини та належать до злочинів середньої тяжкості (більшість злочинів проти довкілля, проти безпеки руху та експлуатації транспортних засобів, безпеки виробництва); деякі злочини, які передбачають дії, які неможливо відрізнити від побутових, нешкідливих дій (носіння, зберігання чи придбання вогнепальної зброї – ст.ст. 263, 263-1 КК України); злочини, для яких характерною є обстановка, а саме збіг певних подій, обставин, які мають кримінально-правове значення і спланувати які доволі складно (деякі злочини проти несення військової служби та військового порядку – ст.ст. 430–433 КК України).

До другої групи належать тяжкі та особливо тяжкі злочини – найбільш небезпечні посягання на життя, волю людини, зокрема спеціальних категорій потерпілих, деякі злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку та ті, готування до яких найчастіше зустрічається у правозастосуванні (контрабанда, окремі посягання на власність, заволодіння спеціальними предметами). Запропоновано внести до КК України перелік відповідних злочинів, що передбачені ст.ст. 112, 113, 115, 146-1, 147, 149, 201,

201-1, 261, 262, 294, 305, 308, 348, 348-1, 349, 349-1, 379, 400, 410, 439, 441, 442, 443, 444, 446 Особливої частини КК України. Сформульовано нову редакцію ч. 2 ст. 14 КК України.

У підрозділі 3.2 «Удосконалення кримінального законодавства щодо кримінальної відповідальності за замах на злочин» на основі аналізу судової практики та наукових позицій учених щодо відсутності будь-якого практичного значення виокремлення закінченого та незакінченого замаху доведено, що: не змінюється розмір покарання, трапляються помилки щодо встановлення закінченого та незакінченого замаху, у багатьох випадках ігнорується будь-яке посилення на частини ст. 15 КК України, які передбачають види замаху на злочин.

Зроблено висновок про недоцільність закріплювати у КК України на законодавчому рівні положення про непридатний замах та пом'якшення покарання за його вчинення. Задекларувавши поняття непридатного замаху у випадках посягання на непридатний предмет (об'єкт) або з використанням непридатних засобів, законодавець оминє увагою низку випадків вчинення посягань за наявності помилки винного щодо інших ознак злочинного діяння (зокрема, щодо способу вчинення злочину, суспільно небезпечних наслідків, розвитку причинного зв'язку, місця, часу тощо).

Положення ч. 4 ст. 68 КК України щодо призначення покарання у виді довічного позбавлення волі за незакінчені злочини проти основ національної безпеки (ст.ст. 109–114-1), а також за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст.ст. 437–439, ч. 1 ст. 442 та ст. 443) суперечать загальним засадам призначення покарання (ст.ст. 65–67), призначення покарання у виді довічного позбавлення волі (ст. 64), а тому недоцільні.

Встановлено порушення правила призначення покарання, відповідно до якого довічне позбавлення волі встановлюється за вчинення особливо тяжких злочинів і застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК (ст. 64). Зокрема, за чинним КК України, призначення довічного позбавлення волі за готування чи замах не може бути співрозмірним тяжкості найсуворішого виду покарання. Відтак необґрунтовано призначати довічне позбавлення волі за будь-які незакінчені злочини, а не лише визначені у ч. 4 ст. 68 КК.

Запропоновано виключити ч. 4 зі ст. 68 КК України, а ст. 64 КК України доповнити частиною третьою такого змісту: «3. Довічне позбавлення волі не застосовується за вчинення незакінченого злочину».

ВИСНОВКИ

У дисертації підтверджено актуальність обраної теми і для теорії кримінального права, і для правозастосування. За результатами порівняльного аналізу стадій вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща зроблено такі основні висновки.

1. У межах історико-правового огляду встановлено певні особливості визначення відповідальності за незакінчений злочин у кримінальному законодавстві України та Республіки Польща у різні часові періоди. Становлення інституту стадій вчинення злочину відбувалося впродовж тривалого періоду в законодавстві обох держав та простежується вже у таких пам'ятках права, як «Руська Правда», Проект кодексу «Права, за якими судиться малоросійський народ» та «Статутах Казимира Великого» (Республіка Польща). Офіційне законодавче закріплення положень про стадії вчинення злочину та відповідальність за готування та замах сягає XIX–XX ст. та припадає на прийняття «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р. та «Кримінального уложення» 1903 р. Законодавець протягом розвитку кримінального законодавства по-різному визначав стадії злочину, зокрема закріплював усі види стадій вчинення злочину (намір, готування, замах, закінчений злочин), або визначав їх частково, нормативно закріплюючи окремі з них (готування та замах), або ж навпаки розрізняв їх підвиди (наприклад, закінчений та незакінчений замах).

2. Попри значний інтерес науковців до вивчення інституту стадій вчинення злочину, у доктрині кримінального права досі є чимало невирішених чи дискусійних питань, зокрема щодо: структурного розміщення норм про готування до вчинення злочину; визначення переліку найбільш небезпечних посягань, за готування до яких доцільно передбачати відповідальність; обґрунтованості чи, навпаки, необґрунтованості закріплення у законодавстві відповідальності за непридатний замах. Не вщухають дискусії і щодо обов'язкового зменшення розміру найбільш суворого виду покарання за готування та замах. Неоднозначним є нормативне положення про призначення довічного позбавлення волі за незакінчені злочини проти основ національної безпеки та деякі посягання проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

3. На основі визначення у порівняльній площині поняття стадій вчинення злочину за кримінальним правом України та форм вчинення злочину за кримінальним правом Республіки Польща сформульовано власне розуміння змісту та обсягу поняття стадій злочину. Під стадіями вчинення злочину належить розуміти форми посягання, що охоплюють намір, готування, замах та закінчений злочин, які відрізняються між собою ступенем суспільної небезпечності, реалізацією злочинного наміру, моментом припинення та особливостями кримінальної відповідальності. Запропоновано виокремлювати у доктрині кримінального права України стадію наміру вчинення злочину, хоча і не кримінально карану, проте як таку, що передує у часі стадії готування і замаху та слугує підґрунтям, яке обумовлює протиправність дій особи та реалізується в наступних стадіях.

4. Законодавче визначення готування до вчинення злочину у КК України та КК Республіки Польща характеризується багатьма особливостями.

Зокрема, і в КК України, і в КК Республіки Польща поняття готування визначено через перелік найбільш поширених дій, які можуть становити готування. Такий перелік в обох кодексах доповнено вказівкою на створення умов для вчинення злочину, що свідчить про те, що перелік не є вичерпним, і готування можуть становити інші дії, які не визначено законодавцем України та Республіки Польща. Відмінними є підходи щодо такого виду готування, як змова на вчинення злочину. В науці кримінального права України змова на вчинення злочину, яка не призвела до вчинення злочину, визначається як невдале підбурювання чи пособництво. Однак в науці кримінального права Республіки Польща змова як вид готування до злочину не може утворювати ознак підбурювання та пособництва, оскільки це самостійні форми злочину. Діяння, що утворюють підбурювання та пособництво, у науці кримінального права Республіки Польща характеризуються як формальний склад злочину, тому діяння, які вчиняє підбурювач, вважаються закінченими з моменту вчинення схиляння до певного злочину (ст. 18 КК Республіки Польща). Якщо таке схиляння виявилось безрезультатним, особа несе кримінальну відповідальність за замах на підбурювання до конкретного злочину.

Порівняння кримінальних законів обох держав продемонструвало відмінності у розміщенні норм про готування й особливості відповідальності та покарання за готування до вчинення злочинів. Проаналізовано окремі форми готування до вчинення злочину в доктрині кримінального права Республіки Польща: повне готування, вибіркоче, готування у формі заміни, приховані види готування (криптоготування) та псевдоготування. Категорію прихованих видів готування та псевдоготування, відповідно до українського кримінального законодавства, становлять так звані «усічені склади злочинів», які характеризуються вищим ступенем суспільної небезпечності. Відмінною особливістю є те, що відповідальність за готування до злочину, за законодавством Республіки Польща, настає лише тоді, коли такий вид готування передбачений в Особливій частині КК Республіки Польща з визначенням самостійної санкції.

5. Стадія замаху на злочин, за законодавством України та Республіки Польща, відрізняється лише тим, що український законодавець чітко визначив, що замах на злочин може бути вчинено лише з прямим умислом, тоді як польський допускає визначення замаху на злочин і з прямим, і з непрямым умислом. Різною також є класифікація замаху на вчинення злочину у КК України та КК Республіки Польща. Вітчизняне законодавство виокремлює закінчений і незакінчений замах, а польське закріплює поняття непридатного замаху та відповідальність за його вчинення. По-різному визначаються правила про призначення покарання за незакінчений злочин. У вітчизняному законодавстві – це обов'язкове зменшення розміру найбільш суворого виду покарання за незакінчений злочин, а в КК Республіки Польща

суд призначає покарання за замах на злочин як за закінчений злочин, а у разі непридатного замаху на злочин суд має право пом'якшити покарання або взагалі не призначати такого. Зроблено висновок, що ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння (чи закінченого, чи незакінченого) має враховуватися у кожному конкретному випадку. Тому правила призначення покарання за вчинення замаху на злочин та готування до злочину, за КК України, обмежують право суду призначати в окремих випадках покарання, зокрема за замах як за закінчений злочин. Відтак запропоновано внести зміни до чч. 2 та 3 ст. 68 КК України шляхом вказівки на право суду призначити менший розмір найбільш суворого виду покарання за готування та змах та викласти її в новій редакції.

6. У рамках порівняльного аналізу стадії закінченого злочину у доктрині та законодавстві України та Республіки Польща встановлено, що підхід вітчизняного законодавця закріпити чітке поняття злочину є більш вдалим, позаяк свідчить про правову визначеність. Злочин, за КК Республіки Польща, – це діяння (дія або бездіяльність), що є суспільно шкідливим, вчиненим особою умисно або неумисно, за яке передбачене покарання відповідно до чинного на цей момент кримінального закону. Позитивним зарубіжним досвідом для вітчизняного законодавця є детальне роз'яснення в окремому розділі КК Республіки Польща критеріїв визначення ступеня шкідливості злочину, які охоплюють усі елементи складу злочину (вид та характер порушеного права, розмір заподіяної чи загрози заподіяння шкоди, спосіб та обставини вчинення злочину, небезпечність вчинених діянь та характер їх вчинення, мотиви винного, вид порушених (правил поведінки) засад обережності та ступінь їх порушення – § 2 ст. 115).

7. Констатовано недосконалість чинних норм КК України про відповідальність за готування до вчинення злочину. Визначено критерії, на які належить зважати при встановленні кримінальної відповідальності за готування до вчинення злочину (об'єкт посягання; близькість до безпосереднього вчинення злочину; характер та ступінь суспільної небезпеки підготовчих дій; наявність можливості відрізнити суспільно небезпечні діяння, що утворюють готування, від звичайних повсякденних дій; визначення злочинів, які за описом диспозиції вже є готуванням до злочину (злочинів) в Особливій частині КК України). Запропоновано внести до КК України перелік відповідних злочинів, що передбачені ст.ст. 112, 113, 115, 146-1, 147, 149, 201, 201-1, 261, 262, 294, 305, 308, 348, 348-1, 349, 349-1, 379, 400, 410, 439, 441, 442, 443, 444, 446 Особливої частини КК України. Сформульовано нову редакцію ч. 2 ст. 14 КК України.

8. Зроблено висновок, що призначення покарання у виді довічного позбавлення волі за незакінчені злочини проти основ національної безпеки (ст. 109–114-1), а також злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст. 437–439, ч. 1 ст. 442 та ст. 443) суперечить

загальним засадам призначення покарання (ст.ст. 65–67), призначення покарання у виді довічного позбавлення волі (ст. 64), а відтак є недоцільним. Такий висновок зроблено на основі того, що злочинні наслідки у вигляді загибелі однієї чи кількох осіб, інших тяжких наслідків, за вчинення яких встановлено довічне позбавлення волі, не можуть настати при незакінченому посяганні, а тому такий вид покарання неспіврозмірний до вчиненого готування чи замаху на відповідні об'єкти кримінально-правової охорони. З тих самих міркувань необґрунтованим постає призначення довічного позбавлення волі за будь-які інші незакінчені посягання. Тож, з метою усунення дискусій щодо того, чи може бути призначене довічне позбавлення волі за незакінчений злочин, запропоновано передбачити заборону такого застосування у ст. 64 КК України, а відтак внести зміни до кримінального законодавства.

9. З урахуванням одержаних результатів дослідження запропоновано:

9.1. Частину 2 статті 14 КК України викласти у такій редакції: «2. Кримінальна відповідальність настає за готування до тяжких та особливо тяжких злочинів, а також злочинів, передбачених статтями 112, 113, 115, 146-1, 147, 149, 201, 201-1, 261, 262, 294, 305, 308, 348, 348-1, 349, 349-1, 379, 400, 410, 439, 441, 442, 443, 444, 446 Особливої частини цього кодексу».

9.2. Частини 1, 2 та 3 статті 68 КК України викласти у таких редакціях: «1. Суд призначає покарання за незакінчений злочин у межах санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, що передбачає відповідальність за вчинений закінчений злочин, керуючись положеннями статей 65–67 про загальні засади призначення покарання, а також враховуючи ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення злочинного наміру та причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця»; «2. За вчинення готування до злочину суд може призначити покарання, строк або розмір якого не перевищує половини максимального строку...»; «3. За вчинення замаху на злочин суд може призначити покарання, строк або розмір якого не перевищує двох третин максимального строку...».

9.3. Виключити ч. 4 зі ст. 68 КК України, а ст. 64 КК України доповнити частиною 3 такого змісту: «3. Довічне позбавлення волі не застосовується за вчинення незакінченого злочину».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Вакула І. Ю. Окремі аспекти готування до злочину. *Вісник Львівського університету*. Серія юрид. 2010. Вип. 50. С. 253–259.

2. Вакула І. Ю. Правова природа непридатного замаху. *Вісник Львівського університету*. Серія юрид. 2011. Вип. 52. С. 292–301.

3. Вакула І. Ю. Стадії вчинення злочину: історично-правовий аспект. *Вісник Львівського університету*. Серія юрид. 2011. Вип. 53. С. 314–321.

4. Вакула І. Ю. Поняття стадій вчинення злочину за кримінальним законодавством України та Республіки Польщі. *Форум права*. 2012. № 1. С. 146–152.

5. Вакула І. Ю. Види стадій вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. № 2. С. 193–204.

6. Vakula I. Przygotowanie do przestępstwa w prawie karnym Ukrainy i Polski (analiza prawno porównawcza). *Czasopismo prawa karnego i nauk penalnych. Polska Akademia Umiejętności Krakowski Instytut Prawa Karnego Fundacja*. 2016. Z. 4. S. 147–161.

7. Вакула І. Ю. Кримінальна відповідальність за вчинення готування до злочину за кримінальним правом України та Республіки Польщі (порівняльно-правове дослідження). *Правові горизонти*. Суми. 2019. № 15 (28). С. 52–59.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Вакула І. Ю. Непридатний замах як вид замаху на злочин. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XVI регіональної науково-практичної конференції* (м. Львів, 8–9 лютого 2010 р.). Львів: Юридичний факультет ЛНУ імені Івана Франка, 2010. С. 308–309.

9. Вакула І. Ю. Порівняльний аналіз замаху на злочин за кримінальним законодавством України та Республіки Польщі. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали XIX звітної науково-практичної конференції* (м. Львів, 7–8 лютого 2013 р.). Львів: Юридичний факультет ЛНУ імені Івана Франка, 2013. С. 240–242.

10. Вакула І. Ю. Намір вчинити злочин як стадія вчинення злочину? *Протидія злочинності теорія та практика: збірник матеріалів VI міжвузівської науково-практичної конференції студентів (курсантів), аспірантів та молодих учених* (м. Київ, 16 травня 2014 р.). К.: Національна академія прокуратури України, 2014. С. 334–336.

11. Вакула І. Ю. Порівняльний аналіз поняття стадій вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польщі. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів* (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2014. С. 34–39.

12. Вакула І. Ю. Особливості кримінальної відповідальності за готування до злочину. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів* (м. Львів, 16 жовтня 2015 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2015. С. 31–37.

АНОТАЦІЯ

Вакула І. Ю. Стадії вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща: порівняльно-правове дослідження. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право (081 – Право). – Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Львів, 2019.

Дисертація є комплексним порівняльно-правовим дослідженням інституту стадій вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польща. У межах історико-правового вивчення становлення та розвитку інституту стадій вчинення злочину в кримінальному праві та законодавстві України та Республіки Польща окреслено суттєві відмінності цього інституту.

На основі теоретичних та законодавчих положень кримінального права України та Республіки Польща розкрито ознаки та види стадій готування до злочину та замаху на злочин. Акцентовано на понятті непридатного замаху на злочин («*usilowanie nieudolne*»), який закріплений на законодавчому рівні у Республіці Польща. Здійснено порівняльно-правовий аналіз закінченого злочину в кримінальному праві України та Республіки Польща.

У рамках порівняльного аналізу виявлено недосконалість чинних норм КК України про відповідальність за готування до вчинення злочину.

Обґрунтовано недоцільність призначати покарання у виді довічного позбавлення волі за незакінчені злочини у випадках, визначених у ч. 4 ст. 68 КК України.

Ключові слова: стадії вчинення злочину, готування до злочину, замах на злочин, непридатний замах на злочин, незакінчений злочин, закінчений злочин, усічений склад злочину.

АННОТАЦИЯ

Вакула И. Ю. Стадии совершения преступления по уголовному праву Украины и Республики Польша: сравнительно-правовое исследование. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук (доктора философии) по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право (081 – Право). – Львовский государственный университет внутренних дел Министерства внутренних дел Украины, Львов, 2019.

Диссертация является комплексным сравнительно-правовым исследованием института стадий совершения преступления по уголовному праву Украины и Республики Польша.

Историко-правовое изучение становления и развития института стадий совершения преступления в уголовном праве и законодательстве Украины и Республики Польша позволило определить существенные отличия этого института.

На основании теоретических и законодательных положений уголовного права Украины и Республики Польша раскрыты признаки и виды стадий приготовления к преступлению и покушения на преступление.

В частности акцентируется на понятии непригодного покушения на преступление («*usilowanie nieudolne*»), закрепленном на законодательном уровне в Республике Польша. Осуществлен сравнительно-правовой анализ оконченного преступления в украинском и польском уголовном праве.

В рамках сравнительного анализа обнаружено несовершенство действующих норм УК Украины об ответственности за приготовление к совершению преступления.

Обосновывается нецелесообразность назначать наказание в виде пожизненного лишения свободы за неоконченные преступления в случаях, предусмотренных ч. 4 ст. 68 УК Украины.

Ключевые слова: стадии совершения преступления, приготовление к преступлению, покушение на преступление, непригодное покушение на преступление, неоконченное преступление, оконченное преступление, усеченный состав преступления.

ANTOTATION

Vakula I. Y. Degrees in the commission of a crime against the criminal law of Ukraine and the Republic of Poland: comparative law research. – Manuscript rights reserved.

Thesis on scientific degree of Candidate of Legal Sciences on speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs of the MIA of Ukraine, Lviv, 2019.

The dissertation is a comprehensive comparative law research of the institute of degrees in the commission of crime against the criminal law of Ukraine and the Republic of Poland. It was noted that despite the law experts' substantial interest in

studying the institute of degrees in the commission of crime, at present in the science of criminal law of Ukraine, there is no comprehensive comparative legal research of degrees in the commission of crime, and there are many unsolved and argumentative issues.

The main theoretical issues of degree in the commission of crime in the criminal law of Ukraine and the Republic of Poland are analyzed in the paper.

The historical and legal research of forming and developing the institute of degrees in the commission of crime against the criminal law of Ukraine and the Republic of Poland permits to determine the significant differences of this institution.

The comparative research showed the differences in the structural placing of standards on the degrees of the commission of a crime in the legislation of Ukraine and the Republic of Poland. Based on the analyzed approaches to defining the concept of degrees in the criminal law of Ukraine and the Republic of Poland, the definition of degree in the commission of crime is formulated.

Based on the theoretical and legislative provisions of the criminal law of Ukraine and the Republic of Poland, the signs and types of the degree of attempted crime are disclosed. In accordance with the criminal law of the Republic of Poland, the degree of preparation has certain expression forms, namely, the forms of «completed» preparation, «selective» preparation, «clarification», «replacement» and hidden types of preparation («crypto preparation»). Most of these preparation types are known to the doctrine of criminal law of Ukraine. In particular, hidden types of preparation are inchoate crimes enshrined in the Criminal Code of Ukraine.

A comparative law research of the degree of preparation of crime, signs, and types of preparation is made. The positions of Polish and Ukrainian scientists regarding the division of the completed and uncompleted assassination are analyzed. Inadvisability of this division has been established, in consideration of judicial practice in criminal proceedings relating to attempted crime.

The particular attention is paid to the concept of unsuitable attempted crime of «usilowanienieudolne» enshrined in law in the Republic of Poland. According to the Criminal Code of the Republic of Poland, when imposing a sentence, in consideration of this type of attempted act, the court may commute the sentence or refuse to impose the sentence at all. The law provisions and the Polish scholars' positions are analyzed regarding the legal concept and signs of inchoate attempt. The criteria are defined to distinguish a completed and inchoate attempt, and inadvisability of determining an inchoate attempt in domestic law is satisfied.

A comparative law research of a completed crime in the criminal law of Ukraine and the Republic of Poland is carried out. The classification of crimes in the criminal law and the legislation of Ukraine and the Republic of Poland are investigated. The author's own position on the possibility or impossibility of

distinguishing the degrees of a crime in the encroachments which have the discussions on this issue (crimes with double criminal responsibility, ongoing, inchoate, momentary, «two-stage», committed in case of exceeding limits of justifiable defense or exceeding the measures necessary to the detention of criminal in a state of extreme emotional disturbance).

A comparative law research showed the imperfection of the operative rules of the Criminal Code of Ukraine on responsibility for preparing for the commission of a crime. The criteria should be important to determine criminal responsibility for preparing the commission of a crime.

It is proposed to hold responsibility for preparing serious, exceptionally aggravated crime, with consideration defined within courtroom examination to the list of the most dangerous offences on life and human liberties, regardless of special class of victims, dangerous crime against peace, human security and international legality, and those, the preparations for which, are frequently found in law enforcement (smuggling, individual trespass to a person, seizure of special items). It is proposed to change the wording of Art. 14 of the Criminal Code of Ukraine, including the proposed changes.

It was noted that the assignment of punishment in terms of life imprisonment for inchoate crimes against the foundations of national security, Art. 109–114-1, as well as crimes against peace, human security, and international legality, provided by Art. 437–439, paragraph 1 of Art. 442 and 443 of the Criminal Code, it seems contrary to the general principles of sentencing (Art. 65-67), the sentence of life imprisonment (Art. 64), therefore, is inappropriate. Based on these findings, it is proposed to amend the criminal law.

Keywords: degrees of the commission of a crime, preparation for a crime, attempted crime, inchoate attempted crime, completed crime.

Підписано до друку 18.11.2019 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Зам. № 135-19.
Умовн. друк. арк. 0,9. Наклад 100 прим.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.